

**Erkan-I Harbiye'nin Kuruluşundan Müstakil Hale Geline 1908'e Kadar
Müfredatların Eğitimsel Analizleri**

***The Educational Analyses of Curricula from the Establishment of the Erkan-ı Harbiye to Its
Becoming Independent in 1908***

Songül YILMAZ DERİN¹

¹Dr. Öğr. Görevlisi, Milli Savunma Üniversitesi Kara Astsubay Meslek Yüksek Okulu, Balıkesir,
songulyilmazderin@gmail.com, orcid: 0000-0002-2721-1989

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
20.03.2025
Kabul/Accepted:
02.07.2025

DOI:

10.18069/firatsbed.1661723

Anahtar Kelimeler

Harp Okulu, Askeri Eğitim,
Müfredat Analizi.

ÖZ

Türkler 19. Yüzyıla kadar ordu sistemleri ile güçlü bir devlet yapısına sahip olmuş ve dünya siyasetini yönetmişlerdir. Ancak avrupadaki gelişmeleri takip etmekte güçlük çeken Osmanlı devleti dünyadaki üstünlük gücünü kaybetmeye başlayınca modernleşme çalışmalarına başlamıştır. Bu doğrultuda ilk faaliyetler askeri eğitim alanında yaşanmıştır. Askeri eğitimdeki modernleşme çabaları 1835 yılında akademik olarak Fransız modeli ile başlanmış 1883 yılında ise Alman modeline geçilmiştir. Çağdaş askeri eğitimin dönüm noktası olan Harp okulunun kuruluşundan müstakil hale gelene kadar geçen sürede müfredatta değişimlerin analizi Harp Okullarındaki akademik yapının temelini oluşturmuştur. Çalışmamızda Harp okulunun kuruluşundan müstakil hale gelene kadar geçen sürede müfredatlardaki değişimler, sınavlar, komutanlar, Kurmay subay yetiştirilme meselesi ve verilen dersler, mektebin hocaları ve sistem değişikliklerinin analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda dönemin ana kaynakları olan Salnameler, arşiv verileri, Mirat-ı Mekteb-i Harbiye ve telif eserler kullanılmıştır. Ayrıca Balkan Savaşları, I. Dünya savaşı ve Kurtuluş Savaşına katılmış, Harp Akademilerinde Kurmay Başkanlık yapmış Muharrem Mazlum İşkora'nın yazdığı çalışma, araştırmamızın birinci elden kaynağını teşkil etmektedir. Künye defterlerine yasal karar gereği erişilememek çalışmamızın kısıtlılığı olmuştur. Kara Harp Okulları Matbaasında 1991 yılında basılmış olan Kara Harp Okulu Tarihi adlı çalışma okula ait künye Defterleri ve cetvellerini vermiştir. Çalışmadaki künye, kayıt defterleri, ulum cetvelleri, kararlar, talimatlar ile ilgili verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

ABSTRACT

Keywords

Military Academy, Military
Education, Curriculum
Analysis.

Throughout history, the Turks maintained a strong state structure and exerted influence over global politics through their military systems up until the 19th century. However, as the Ottoman Empire struggled to keep pace with developments in Europe, it began to lose its global dominance, prompting a series of modernization efforts. The earliest initiatives in this modernization process focused on military education. The modernization of military training began in 1835, following the French model, and later transitioned to the German model in 1883. The analysis of curricular changes in military education, from the establishment of the War Academy to its attainment of independent status, represents a key foundation of the academic structure in military academies, marking a turning point in modern military education. In this study, we analyze the curricular transformations, examination systems, command structures, the training of staff officers, courses offered, faculty members, and systemic reforms from the founding of the War Academy to its evolution into an independent institution. To this end, primary sources of the period, including yearbooks (Salnames), archival records, Mirat-ı Mekteb-i Harbiye, and other authored works, have been utilized. A particularly valuable primary source for this research is the work of Muharrem Mazlum İşkora, who served as Chief of Staff at the War Academies and participated in the Balkan Wars, World War I, and the Turkish War of Independence. One limitation of this study is the inaccessibility of registry records (Künye Defterleri) due to legal restrictions. Nevertheless, the 1991 publication titled "History of the Turkish Military Academy," printed at the Turkish Military Academy Press, has provided key data such as registry records, tables, and decisions. The information regarding registry books, academic schedules (ulum cetvelleri), directives, and instructions presented in this study has been derived from the relevant data found in this resource.

Atıf/Citation: Yılmaz Derin, S. (2025). Erkan-ı Harbiye'nin Kuruluşundan Müstakil Hale Geline 1908'e Kadar Müfredatların Eğitimsel Analizleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 3, 1321-1339.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Songül YILMAZ DERİN, songulyilmazderin@gmail.com.

1.Giriş

18 ve 19. yüzyılda Avrupa’da meydana gelen bilimsel ve teknik gelişmeler siyasi, askeri, ekonomik, kültürel başta olmak üzere her alanda yenilikleri beraberinde getirmiştir. Dünyada sömürge yarışları başlamış ve devletler bu amaç için ilk değişiklikleri askeri sahada gerçekleştirmeye başlamışlardır. Dünya devleti olma yolunda eğitim ve idari yönden iyi yetişmiş subay yetiştirme ihtiyacı modernleşmenin temel problemi olmuştur.

İlk Harp Okulu 1730 yılında Rusya’da açılmış olup diğer Avrupa devletlerine örnek teşkil etmiştir. Harp Akademisi ise *Nikola Harp Akademisi* ismi ile 1815 yılında İstanbul’da kurulmuştur. Fransa’da 1818 yılında *L Ecole D’application D’etat –Majör* isimli Karargâh Tatbikat Okulu açılmıştır. Harp Okulunu bitiren subaylar burada iki yıl eğitim görmüşlerdir. Bu okul daha sonraki süreçlerde Yüksek Harp Okulu ismini almıştır. Almanya’da 1765 yılında Asiller Akademisi ile Harp Okulu ve Harp Akademisi birleşerek Harp Okulunun temelini oluşturmuştur. Bu okul zamanla yenilenerek modern kabul edilebilecek usuller ile eğitim veren bir Harp Akademisi statüsüne gelmiştir. 1870-1871 yılındaki Alman-Fransız savaşını, Alman ordusunun büyük başarılar elde etmesi üzerine Avrupa devletleri Alman Ordusundaki sistemi inceleyerek benimsemeye başlamışlardır. Alman Ordu sisteminde öğrenciler üç yıllık eğitimden sonra kıta hizmetlerine getirilmişlerdir. Kıta hizmetinde bulunan subaylar gerçekleşen müsabaka neticesine göre Harp Akademilerine kabul edilmişlerdir (Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991): 4).

Alman Harp Akademilerinde eğitim süresi üç yıl olup İstihkâm, Balistik, Coğrafya, Riyaziye (Matematik), Atış ve Yabancı dil dersleri verilmiştir. Harp oyunları oynanmış ve tetkik gezileri gerçekleştirilmiştir. Eğitim sonunda kurmaylık rütbesi ile kıtalarda yüksek derece ile mezun olanlar ise Genelkurmay Başkanlığında görev yapmışlardır.

Türkler batıdaki teknik ve bilimsel gelişmeler yaşanana kadar askeri yapısı ile dünya siyasetinde önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti batıdaki gelişmeleri takip etmekte zorlandığı için gerilemeye başlamıştır. Devlet, içine düştüğü durumdan kurtulmak için modernleşme çalışmaları devlet politikası haline getirmiştir. I. Mahmut (1730-1754), I. Abdülhamit (1774-1789) ve III. Selim (1784-1807) dönemlerinde modernleşme atımları hız kazanmıştır (Kara Harp Okulu Tarihi, 1991: 37). Islahat çalışmalarında ilk zamanlarda Fransızlar etkin rol oynamışlardır. Çeşme felaketi (1770), Ruslara karşı yapılan deniz savaşının kaybedilmesi (1768) üzerine deniz okulunun açılması teklifinde bulunan Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın girişimi ile 1773’te Kasımpaşa’da Mühendishane-i Bahri Hümayun kurulmuştur. Okul ilerleyen dönemlerde İstihkâm okuluna çevrilmiştir. Rusya Osmanlı Devletlerindeki askerî modernleşme çalışmalarından rahatsız olmuş yaptığı anlaşmalar ile Fransız uzmanların İstanbul’dan çekilmesini istemiştir. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti İsveç ve Londra’dan da uzmanlar getirtmiştir (Atalay, 1969: 6). Kara Kuvvetlerinin ihtiyacı olan subay ve mühendis yetiştirilmesi için 1795’te Mühendishane-i Berri-i Hümayun açılmıştır. Yüksek okul statüsünde olan bu okul dört sınıflı olup mezunları ordu da önemli görevlere getirilmişlerdir (Mehmed Esat, 1310: 8). Bu gelişmeler yaşanırken Yeniçeri Ocağı kaldırılmış 1826 yılında Asakir-i Mansure-i Muhammediye’ye adlı ordu kurulmuştur (Ergin, 1939: 347).

2. Erkan-ı Harbiye’nin Kuruluş Hazırlıkları

İstanbul’un Şehzadebaşı semtinde Yeniçeri Kışlası olarak kullanılan Acemi Kışlası’nda, Asakir-i Mansure-i Muhammediye’de görevlendirilecek on beş yaşından küçük çocuklara iyi yazı yazma sanatını öğrenmeleri için bir talimhane açılmıştır. II. Mahmut bu okul için gerekli alt yapı çalışmasını Mirliya Namık Paşa’ya (1804-1892) vermiş olup Hassa Ordusu Müşiri Ahmet Fevzi Paşa’nın da bu çalışmalara yardımcı olmasını istemiştir (Ergin, 1939: 11). II. Mahmut’un emri ile Mabeyn-i Hümayun ve Hassa Ordusu Kumandanı Müşir Ahmet Fevzi Paşa nitelikli subay yetiştirmek için Selimiye’deki 4. Alayın II. Taburunun askerleri arasında yetenekleri, yaşları ve fiziki nitelikleri uygun olan öğrenciler içerisinde seçim yapılarak sübyan bölükleri adını verdiği askeri bölükleri oluşturmuştur. Bu öğrencilere onbaşı, çavuş ve hatta teğmen rütbeleri verilerek mektepten mezun sayılmışlardır (Ergin, 1939: 12-13). Daha sonra bu öğrencilere daha üst rütbelere yükselme şansı da tanınmış ve hatta Harp okulunun altıncı komutanı olan Abdülkerim Nadir Paşa’nın da Sübyan Bölük öğrencilerinden biri olduğu tespit edilmiştir (Harp Okulu 75. Kuruluş Yıldönümü vesilesiyle çıkarılan Servet-i Fünun özel sayısı; Bknz: Kara Harp Okulu Tarihi: 48).

Harp Okulunun açılma çabalarının yanı sıra yetenekli, deneyimli, iyi yetişmiş öğretmen ihtiyacını karşılamak için de girişimlerde bulunulmuştur. Ancak Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın isyan etmesi ve Kütahya’ya kadar gelmesi üzerine 1831’de açılması planlanan Harp Okulu bir süre ertelenmiştir. Daha sonra İstanbul Beşiktaş’ta Maçka Kışlası okul olacak şekilde tadilat görmüştür. Bu binada eğitim verilmek üzere tamir esnasında ders

programları, ders aletleri, öğretmen ve subay atamalarıyla; Ahmet Fevzi Paşa'da inşaat işleriyle ilgilenerek okul için gerekli alt yapı sağlanmıştır (Takvim-i Vekayi, sene 1250, Sayı: 99). Harp Okulunun kuruluş aşamasında yabancı okullarda kullanılan modern malzemeler kullanılmak istendiği için Harbiye'nin ihtiyacı olan eğitim malzemesi Avrupa'dan sağlanmıştır (BOA.HH., 46425-a; BOA.Cevdet Maarif, 3457). Mektepte 400 öğrenciyi alabilecek sınıflar, kütüphane, cami, hamam, mutfak, hastane, eczane, matbaa ve laboratuvar kısımları oluşturulmuştur. Gerekli teknik malzemeler Avrupa'dan sipariş edilmiştir. Sınıflar taraçalı, amfiteatr şeklinde tasarlanarak sınıflara kara tahta ve haritalar konulmuştur. Takvim-i Vekâyi yazı işleri müdürü Esat Efendi tarafından şu şekilde yazılmıştır; “İktiza-i İlmü irfan ile Hakn-ı zaman Askerine kıldı teybin matlab-ı Harbiyeyi Yek kalemde çıktı Esat işbu tarih-i metin Yaptı Şah Mahmud-u adli Mekteb-i harbiyeyi” (Takvim-i Vekayi, sene 1251: 107; Kara Harp Okulu Tarihi: 50). Okulun tadilat geçirdiği tarih olan 1834 yılı okulun resmi açılış yılı değildir. Tadilat bitince Selimiye'deki Sübyan Bölükleri Maçka'daki binaya taşınmıştır. Bölük öğrencileri eğitimlerine burada devam edebilmişlerdir. Harp Okulu II. Mahmut'un katılımı ile sekiz ay sonra açılmıştır (Kara Harp Okulu Tarihi: 50). Mektebin işgal ettiği binalara baktığımızda ise 1831-1834 Selimiye Kışlası, 1834-1843 Maçka Kışlası, 1843-1844 Pangaltı'daki Tophane-i Amire hastane binası, 1844-1847 Çinili Köşk (Dolmabahçe sarayı müştemilatından), 1847-1854 Pangaltı Harbiye Binası, 1854-1859 Taş Kışla, 1859-1863 Gülhanedeki Tıp Okulu Binası, 1863-1914 Pangaltıdaki Harbiye binası, 1914 Çengel köydeki Kuleli binası olduğu görülmektedir (BOA, İrade Dahiliye, No: 6572; Tasvir-i Efkâr, Sayı: 152, 28 Cemaziyelahir 1280 (10.12.1863), Gök, 2005: 35).

3. Erkan-ı Harbiye'nin Açılışı ve Okutulan Dersler

Harp okulunun açılma girişiminden 1835 yılına kadar mektep; Mekteb-i Hassa, Mekteb-i Harbiye, Ecole Militaire gibi adlar ile anılmıştır. Ancak öğrenciler daima Harbiyeli olarak kendilerini ifade etmişlerdir (K.H.O. Arşiv., 1847 Tarihli Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye Dahiliye Talimatı: 5; Bknz: Kara Harp Okulu Tarihi: 51). Tadilat işleri tamamlanan okul II. Mahmut'un katılımı ile resmen 5 Rebiülevvel 1251 (1 Temmuz 1835)'de açılmıştır (Takvim-i Vekayi, sene 1251, Sayı: 107).

Askeri eğitimde yenileşme çabaları ve Türk ordusuna modern yeteneklere sahip asker yetiştirilme ihtiyacı neticesinde Harp Okulu üstün çabalar ile eğitime başlamıştır. Harp okulu eğitime eksiklikler ile başlamıştır. Harp okulu tabur konumunda olup dokuz sınıfa ayrılmıştır (Takvim-i Vekayi, sene 1251, s. 107). Birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar eğitimi tamamlayıp yapılan imtihanı geçenler dokuzuncu kısma girebilmişlerdir. Dokuzuncu kısma ikinci mektep denilmiştir (Takvim-i Vekayi, sene 1251, Sayı: 107). Bir öğrencinin subay olabilmesi için dokuz yıl süren eğitimi tamamlaması gerekmiştir. 1835-1838 yılları arasında Viyana, Paris ve Londra'ya tahsil için 26 öğrenci gönderilmiş ve yurda döndüklerinde Abdülmecid tarafından kendilerine tevcih kurmaylığı verilerek askeri okullara öğretmen olarak atanmışlardır (Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991): 4). Daha sonra Selim Satı'nın nazırlığı döneminde (1836-1841) okul tabur kuruluşu lağvedilmiş, er olarak kabul edilen öğrenciler talebe olarak isimlendirilmişlerdir (Mehmed Esad, Mirat-ı Mekteb-i Harbiye, 1310: 29). Mektep ilk mezunlarını 1844 yılında vermiştir. Ancak mezunlar tayin edilmeden mektebin eğitim süresinin dört yıl daha uzatılma kararı alınmıştır. 1845 yılında Harp okuluna öğrenci yetiştirilmesi için on iki askeri lise açılmasına karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda sınav yapılarak yeterli olanlar okulda kalmışlar, yeterli olmayanlar ise liselere gönderilmişlerdir (BOA. İMM. 233). Böylece mektebin eğitsel hiyerarşi niteliği yüksek okul konumuna yükselmiştir. Birinci mektebin sınıflarına ilişkin verilen dersler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Birinci Mektepte Okutulan Dersler

Sınıflar	Dersler
Birinci Sınıf Başlangıç	Okuma-yazma, dört işlem, 33 harften oluşan Osmanlı Alfabeti, iki harfli heceler
İkinci ve Üçüncü	Üç harfli hecelerle amme cüzü
Dördüncü ve Beşinci	İlm-i hâl, şürût-ı islâmiyye (islâmın şartları), akâid-i diniyye (dini inanışlar/kurallar) okutulan derslerdir. Ayrıca öğrencilere, öğrendiklerini taş levhalar üzerine yazma
Altıncı sınıflar	Askerî kanûnnâme ve askerî talimnâme

Yedi ve Sekizinci Sınıflar	Tuhfe, nuhbe, sarf, nahiv (sentaks) ¹ , fezail-i cihâd, rakam ilmi, hendese (geometri), kıraat (devamlı ve düzgün okuma), rika yazısı [Ayrıca sekizinci sınıfta fenn-i inşâ (kompozisyon) bilgisi dersi almaları planlanmıştır.]

Sekizinci sınıftan sonra yapılan imtihanı kazanan başarılı, zihinsel, bedensel sağlığı yerinde olan öğrenciler ikinci mektebe alınmışlardır (Takvim-i Vekayi, sene 1251: 107). Mektepte okutulması kararlaştırılan dersler 1263 (1846-1847) yılında ancak işlenebilinmiş olduğu görülmektedir. Tablo 2’de ikinci mektepteki dersleri verilmiştir (Takvim-i Vekayi, sene 1251: 107).

Tablo 2. İkinci mekteb dersleri

İlm-i hesab (aritmetik)	Müsellesât-ı müsteviyye (düzlemsel trigonometri)
Ameliyât-ı hendese (geometri uygulamaları)	İlm-i hendese (geometri)
İlm-i cebir ve mukabele (cebiri)	Cebirin hendeseye tatbiki (analitik geometri)
İlm-i kutû-i mahrûtiyyet (koni kesitleri)	İlm-i menâzır (perspektif)
İlm-i tefazuli ve temâmî (diferansiyel ve integral hesap)	Cerr-i eskâl (mekanik)
İlm-i hey’et (astronomi)	Coğrafya İlm-i hikmet-i tabîi (fizik)
Ecsâm-ı sulbe (katılar)	Ecsâm-ı maiyye ve havaiyye (sıvılar ve gazlar)
İlm-i bahs-i ecsâm-ı nariyye (yanıcı cisimler)	İlm-i hâl ve terkiib-i ecsâm (kimyasal analiz ve sentez)
Arapça ve Farsça	Fransızca
Fenn-i istihkâmât-ı hafife ve sakile (istihkâm) Tombaz	Top, tüfek, kılıç ve şiş eğitimi
köprü kurmak	
Harita inşası	Bir kale yahut bir yerin ölçme ile resim ve haritasının yapılması,
Piyâde (yaya) ve süvâri (atlı) eğitimi	Yaz günlerinde denizde yolculuk ilmi (Navigation- seyr-ü sefer)
Bostan ve Gülistan’ın okutulması	Resim

İkinci mektep bir subay için gerekli esasların verildiği bölümdür. İkinci mektepteki genel olarak Hesap, Hendese, Topografya, Adi Cebir, Harita Çizimi, Açılar Bilimi, Basit istihkâm eğitimi, Cebirin hendeseye uygulanması üzerine eğitim verilmiştir (Mehmed Esad, Mirat-ı Mekteb-i Harbiye, İstanbul 1310: 15). Arapça, Farsça, Dini Bilgiler, Kılıç Tüfek, Meç ve Top eğitimi, Resim, Coğrafya, Bostan, Gülistan okutulmuştur (Takvim-i Vekayi, sene 1251: 107) Harbiye’deki eğitim müfredatları zamanla geliştirilmiş Osmanlı eğitim sisteminin modernleşmesine öncülük etmiştir. Birinci ve ikinci mektebi bitirenler ve sınava tabi olanların en başarılıları Mülâzım-ı Evvel (Üsteğmen), daha az puanlara sahip olanlar Mülâzım-ı Sâni (Teğmen) rütbeleri almışlardır. Ancak kıtalara gönderilen askerlerin yeterlilik problemleri ile karşılaşılınca eğitim süresi 14 yıla çıkarılmıştır. Ancak 1848’de mezun olabilmışlerdir (Eser: 2005: 47).

Yukarıdaki müfredat incelendiğinde derslerin ağırlık alanlarında dini bilimlerden pozitif bilimlere yönelik kayma yaşandığı görülmektedir. Harp mektebinde öğrenciler sınıf ve kısım diye adlandırılmışsa da bugünkü anlamda sınıf sistemi bulunmamaktadır. Eğitimdeki sınıflar keskin hatlarla çizilmemiş olup öğretimin tamamlanmasındaki belirleyici olan kitapların bitirilmesi kıstas olarak kabul edilmiştir (Mehmed Esad, Mirat-ı Mekteb-i Harbiye, 1310: 29). Mektep açılmasının üzerinden 10 yıl geçmesine rağmen istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. Okul komutanı olan Emin Paşa’nın mektebin ıslahı konusundaki görüşünü Sultan Abdülmecit tarafından uygun görülmüştür. Konu ile ilgili komisyon kurulmasını emretmiştir. Geçici komisyonun başında Fuat Paşa, Emin Paşa, Arif Hikmet Efendi görevlendirilmiş olup komisyonun hazırladığı raporda Harp Okulu programı düzenlenerek öğretimin sürenin dört yıla çıkarılması önerilmiştir (BOA. İDR. 4972). Böylece mektebin yüksek okul bünyesinde vücut bulması kararlaştırılmıştır. Tablo 3’te 1845 yılında yapılan düzenleme ile 1867 yılına kadar derslerin sınıflara dağılımı verilmiştir (K.H.O. Arş., Mekteb-i Şahane’de Tahsil olunacak Ulum

¹ Takvim-i Vekayi, sene 1251, s. 107.

Cedveli; K.H.O. Arş., 1847 Tarihli Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahane'nin İdare-i Dahiliyesi'ne Dair Kanunname, Bknz: Kara Harp Okulu Tarihi, 1991: 131).

Tablo 3. 1845 İle 1867 Arası Derslerin Sınıflara Dağılımı

Sınıf	Verilen dersler
Birinci Sınıf	Cebr-i Alâ, Müsellesât-ı Müsteviye ve Kürreviye, Cerr-i Eşkâl ve Mahrutiyyat, Hendese-i Resmîye Ve Tarihi, Menâzır, Tarama, Hikmet-i Tabiiye, Fransızca, Piyade Tarihi, Envâ-i Makine ve Âlat
İkinci Sınıf	istihkâmât-ı Hafîfe, İlm-i Heyet, Fenn-i Menâzır-ı Hattîye, Tahdid-i Arazi Nazariyatı ve Ameliyatı Taksim-i Arazi, Kimya, Fransızca, Piyade Bölüğü Talimi Nazariyatı ve Ameliyatı, Süvari Bölüğü Talimi Nazariyatı ve Ameliyat
Üçüncü Sınıf	Tabur Talimi, Tabur Talimi Ameliyatı, Piyade Dahiliye Kanunnâmesi, Tahdid-i Arazi Ameliyatı, Harita inşası, Fenn-i Mimari Askeri, Fûrusiyet, Fransızca, Meç ve Kılıç Talimi.
Dördüncü Sınıf	Fenn-i Harp, Fenn-i Baytariye, Fransızca, Topçuluk Fenni, Topçuluk Ameliyatı, Tahdid-i Arazi, Ameliyatı, Harita Tersimi, Meç ve Kılıç Talimi, Müzik.

Aşağıda 1279 (1862-1863) yılı itibari ile mektebin ders müfredatı aşağıda Tablo 4'te verilmiştir. (Eser, 2005: 35).

Tablo 4. 1279 (1862-1863) İtibari İle Uygulanan Ders Programı

Ameliyât-ı Muhasara	Cebr-i âdi ve Cebr-i âlâ
Coğrafya-yı Askerî	Fenn-i Baytarî
Fenn-i Aatarya	Fenn-i harb
Fenn-i Kimyâ	Fenn-i eslihâ
Fenn-i Eşkâl	Fenn-i inşâ
Fenn-i Mâkine	Fenn-i lağım
Fenn-i Usûl (metodoloji)	Fenn-i mimârî
Fenn-i Mimârî-i Askerî	Fenn-i topçuluktan barut, kovan, döküm ve findık (mermi) bahisleri
Fotoğrafya Eşkâlleri	Gölgeler Fenleri ve Harita tersîmi
Harekât-ı cesîme-i askeriye, hendese-i halliye	Hendese-i resmîye
Hidmet-i Dahiliyye Kanûnnâmesi	Hidmet-i Dahiliyye-i Piyâdegân
Hücûm ve Müdafa'â	İlm-i Hayvânât
İlm-i Nebâtât	İstihkâmât-ı Cesîme
Jimnastik Talimi	Kıta
Muhasara ve Sahra Topçuluğu	Kitâbet ve kozmografya
Kuva-yı Tabiiye	Köprücülük,
Meç-Kılıç-Eskrim talimi	Mebani ü'l-İnşâ
Piyâde Talimatı	Piyâde Dâhiliye Kanunu
Süvâri Dahiliye Kanûnu	Süvâri Talimâtı
Seferiye Kanûnnâmesi	Sevk ü'l-Ceyş
Şeşhane Dâhiliye Kanûnları	Tahit-i Arâzî
Tâksîm-i Arâzî	Tabiat ü'l Ceyş
Talimât, Tarama, Tathîr-i Esliha, Târih-i âdi, Târih-i âlem, Târih-i Harb	Ta'yîn-ül-Ceyş
Tesviye-i Turuk	Top Talimi
Topçu Manej Talimi, Topçu Talimâtı, Topçuluk Fenni	Topografya, Topografya Ameliyatı, Topografya Eşkâli
Ulûm-i âliye (dinî)	Ulûm-i Riyâziye
Umûm-i Piyâde Talimi,	Umûm-i Topçuluk
Umûr-i Hesabiye,	Umûr-i Tahririye

Ders programında askeri ve teknik bilimler ile ilgili ön tutulmuş olup pozitif bilimlere önem verilmiştir. 1847 senesine doğru okutulabilen fen dersleri arasında, “ilm-i hal ve terkib-i ecsâm” adlı dersin bulunması; İshak Efendi'nin modern kimya için Ulûm-i Riyâziye adlı eserinde kullandığı bu tâbirden anlaşıldığı üzere, harbiyenin ders programının hazırlığı sırasında, modern kimyanın da okutulması göz önünde tutulmuştur.”

(İhsanoğlu, 1985: 8). 1865 senesinde Erkânı Harbiye sınıflarının ders programları Tablo 5'te verilmiştir (İşkora, 1966: 13-14).

Tablo 5. 1865 Senesinde Erkânı Harbiye Sınıflarının Ders Programları

<i>1.Sınıf</i>
İstihkâm-ı Hafife Topografya Tâbiye ve Sevkulceyş Makine-i adiyeye Cebri Âla ve Hendese Kimyayı askeri Sathi râkim ve Hendese-i Resmîye Tatbikat Hikmeti Tâbiyye Talim Nazariyeti Barut ve Efvahi Nariye, Döküm ve Kundak Bahisleri (Yalnız topçu istihkâm Erkân-ı harplerine) Fransızca
<i>2.Sınıf</i>
Devleti Âliyye Tarihi Askerisi Tabiye-i Cesime Hesabi Tefaziilli ve Tamam İstikamat-i Cesime Talim Nazariyat Cog'rrafyayi Asker Hlfmssmhai Askeri İstikam Gekli Muhabere Figenkgiliği Topgu ve istihkam Erkâmharplerine Topguluk istihkamatl (Yalnız Topçu İstihkam Erkan-ı Harplerine) Fransızca
<i>3.Sınıf</i>
Cerri Eskal İnşaati Âliyye Tarihi Harp Hücum ve Müdafaa Talim Nazariyeti Fenn-i Esliha Meç ve Kılınç Talimi Mimarî Âliyye Köprücülük Sahra Topçuluğu (Yalnız Topçu Erkan-ı Harplerine) Fransızca
<i>4.Sınıf</i>
Cerri Eskali Tatbikiye İnşaati Âliyeden Mimari Turuk ve Şimendifer Taksim Arazi Ameliyatı Tarih-i Harp Eşkâl Balastik Talim Nazariyatı Lağım ve Muhasara Ameliyatı Fransızca

Mirat-ı Mektebi Harbiye'ye göre H. 1284 (1867-1868)-1285(1868-1869)'ten itibaren Erkan-ı Harbiye sınıflara ayrılmaya başlanmıştır. Askeri İdadilerden Harbiye Mektebine geçen talebe kura ile piyade, süvari, topçu, istihkam sınıflarına ayrılmıştır. Daha sonra umum arasında iki sene askeri idadilerde okumuşlar ve güzel ahlak

ve yeteneği mektepçe onaylanmış olan talebeler imtihan edilmişlerdir. Öğrenciler imtihan programında: İlm-i Hesap, Cebir, Logaritma, Hendese-i Adiye ve Hendese-i Resmiye, Hikmet-i Tabiiye, Coğrafyayı Umumî, Coğrafyayı Osmanî, Türkiye Edebiyatı'ndan imtihan olup piyade erkânıharbi, süvari erkânıharbi, topçu erkânıharbi, istihkâm erkânıharbi namını alıp kollarına birer şerit takmışlardır. Harbiye mektebi tahsili harbiye efendileriyle birlikte takip edilmiştir. Ayrıca daha fazla ders görerek mezun olmalarından dolayı, ayrı bir ders programı uygulanmıştır. Bu ayrı programda Harbiye sınıfları ile Erkan-ı Harbiye sınıfları da dört sınıf olarak eğitim vermiştir. Talebeler ikinci sınıftan üçüncü sınıfa geçerken mülâzım (Teğmen), üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa geçerken mülâzım-ı evvel (Üsteğmen) olmuşlardır. Erkânıharbiye Mektebi tahsilini tamamlayanlar erkân-ı harp yüzbaşılığı ile mezun olup kendi sınıflarının yüzbaşısı olmuşlardır. Bu sistem 11 yıl devam etmiş olup 11 sınıf çıkarılmıştır. ² 1867 yılına gelindiğinde süvari ve piyade sınıfları birbirinden ayrılmıştır. Piyade sınıfı 1884 yılına kadar Tablo 6'daki müfredata göre eğitim verilmiştir (K. H. O. Arşivi 13. Nolu Kayıt Defteri; Gök, 2005: 113; Ünal, 1968: 24).

Tablo 6. Piyade Sınıfının 1884 Yılına Kadar Aldığı Dersler

Sınıflar	Dersler
Birinci Sınıf	Cebr-i Alem, Kozmografya, Hendese-i Resmiye, Hikmet-i Tabiiye, Fransızca, Esliha, Talim Nazariyatı, Kitabet, Tarama, Tarih-i Umumi,
İkinci Sınıf	Fenn-i Tahdid-i Arazi, Tathir-i Esliha Hafif İstihkam, Bölük Talimi Nazariyatı ve Ameliyatı, Askeri Kimya, Fransızca, Askeri Kitabet, Tarama, Hafif İstihkam Şekilleri.
Üçüncü Sınıf	Tabur Talim Nazariyatı ve Ameliyatı, Fransızca, Askeri Kitabet, Dahiliye Nizamnamesi, Hikmet-i Seferiye, Tarama, Meç Talimi.
Dördüncü Sınıf	Fenn-i Topçuluk, Top Talimi Nazariyatı ve Ameliyatı, Fransızca, Tarama, İstikşaf.

Süvari sınıfına ayrılan öğrencilerde yukarıdaki dersleri görmüş buna ek olarak Manej ve Baytariye dersleri görmüşlerdir. Dersler incelendiğinde askeri eğitim derslerinin ağırlıklı olarak verildiği görülmektedir. Bu değişikliğin sebebi olarak askeri idadilerde verilen sosyal derslerinin olduğu düşünülmektedir (BOA. İHR. 5207; Mehmed Esat, 1312: 110-112). 1877-1878 yılında Harp Mektebinin öğretim süresi 2 yıla indirilmiştir. Bu süre içerisinde müfredatta değişikliğe gidilmiştir. Birinci Sınıfta 64 saat Hikmet-i Tabiiye ve Askeri Kimya, 46 saat Fransızca, 32 saat Hafif istihkâm, İnşaat ve Tarama, 23 saat Er ve Bölük Talimi, 23 Saat istihkâm Şekli, 23 Saat Meç Talimi okutulmuştur. Sayılanların haricinde haftada dört gün öğleden sonra birer buçuk saat talim, yıl sonunda ise bir ay istihkâm, Topografya Ameliyatı ve kamp eğitimi verilmiştir. İkinci sınıfta, toplam 64 saat Osmanlı Askeri tarihi, 66 Saat Askeri Coğrafya, 50 Saat Tabii'ye ve Harp Tarihi, 46 saat Fransızca ve Fenni-i Silah, 32 Saat Bölük, Tabur ve Alay Talimleri 32 Saat Tarama, 32 saat Meç ve Kili Talimi, 3 saat Askeri Talim, 10 Saat Köprücülük dersleri okutuluyordu. Haftanın dört günü öğleden sonra Talim eğitimi ve yılsonunda da bir ay süresince köprücülük, istikşaf ve Nişan Talimi Kampları düzenlenmiştir (Mehmed Esat, 1310: 118-122).

Harp okulunu bitiren bir subayın Fransızcaya hâkim olma meselesi önemli bir konu olmuştur. 1872 yılında bu dersin eğitimi için verilen derslerin amaca hizmet etmediği düşünülerek yurtdışından yüksek maaşla hocalar getirmişlerdir. Lübnan okullarında eğitim gören İbrahim Ahnuri Efendi Fransızca hocası olarak tayin edilmiştir. 100 kişilik sınıflarda Alâ, Evâsıt, Ednâ adlarıyla öğrenciler üç kura ayrılmışlardır. Bu ders için her üç ayda bir yazılı sınav yapılmış sonuçlara göre başarısı yüksek olanlara evci çıkma hakkı, takdimname gibi ödüller verilerek sınavları kötü geçenler motive edilmeye çalışılmıştır. İki senenin sonunda öğrencilerin yarısı

² 1. Birinci senede haftada bir gün birer buçuk saat talim, sene sonunda ise bir aydan fazla istihkâm ve topografya ameliyatıyla, fabrikaları gezmek ve nisan talimleri.

2. İkinci senede haftada üç gün birer buçuk saat talim, sene sonunda bir aydan fazla askeriye ve fabrikalar gezmek ve nişan talimleri.

3. Üçüncü senede haftada üç gün birer buçuk saat talim, sene nihayetinde bir aydan fazla köprücülük ameliyatı ve nişan talimleri.

4. Dördüncü senede haftada üç gün birer buçuk saat talim, sene nihayetinde bir aydan fazla rasat ve endahat ameliyatı ve nişan talimleri. Daha detaylı bilgi için ve Şehadetname, intihap name suretleri için bkz: Muharrem Mazlum İskora, Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966. s. 15.

Fransızca konuşur hale gelmiştir (BOA. İHR. 5207). Mekteb-i Harbiye Nazırı Galip Paşa zamanında programda yer alıp uygulanamamış olan İlm-i Sebhat dersi için kuleli yanında 1874 yılında trampelenler yapılarak yüzme teçhizatları ve mayolar dağıtılmıştır (Mehmed Esat, 1310: 87-88).

Avrupa'da Berlin Kongresinin yapılması ve Almanya'nın 1871 yılında Fransa'yı yenmesi ile diplomatik anlamda Osmanlı Devleti'nde yepyeni bir dönem başlamıştır. Bu politik değişim eğitime de yansdığı görülmektedir. Osmanlı devletinin kurtuluşunu güçlü ve modern bir ordu ile mümkün olacağına inanan II. Abdülhamid, II. Wilhelm'e mektup yazarak Harp okulunun modernizasyonuna yardım maksadıyla bir heyet gönderilmesini istemiştir. Bu isteğe olumlu yanıt verilmiştir. Berlin Harp Okulu Harp Tarihi öğretmeni Von der Goltz'ın başkanlığında bir heyet gönderilmiştir. Goltz ve Kaehler'e paşalık rütbesi verilmiş ve 6 Nisan 1883'te Osmanlı ile Alman heyeti üyeleri arasında sözleşme yapılmıştır. Goltz gözetim ve tavsiyeleri ile derslerde değişiklikler yapılmıştır (BOA. İDR. 36898). Bu değişiklikler ile Harp Okulunun eğitim süresi 3 yıl olmuştur. Mektebe gelen birinci sınıflar piyade ve süvari olarak iki sınıfa ayrılmışlardır. Birinci sınıfta Akâid-i Diniye, Topografya, Hendes-i Resmiye, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Askerî Hitabet, Talim Nazariyatı, Terbiye-i Askeriye, Fransızca, Almanca, Rusça, Harita, Topografya ve Talim-i Ameliyatı dersleri almışlardır (K. H. O. Arşivi, 18. Nolu Kayıt Defteri).

'Sınıf-ı Mahsusa' adıyla dört yıllık harp okulu öğretiminden sonra topçu ve kurmay subay sınıflarında okutulan dersler Fransızca Harp Okulu Saint Cyr.'nin müfredat programından alınmıştır (BOA. İHR. 2161). Bu sınıfta istihkamât-ı Hafife ve Cesime, Taksim-i Arazi, Topçuluk, Tahdid-i Arazi, Topçuluk Talimi zemin üzerinde Ameliyat, Fenn-i Mimari, Resim Mevzi-i İstikşafat dersleri okutulmuştur (K. H. O. Arş. Mekteb-i Harbiye-i Şahanede Tahsil Olunacak Ulum Cedveli).

1881-1882 yılı itibari ile Erkan-ı Harbiye içinde sınıflar üçe çıkarılmıştır. Erkan-ı Harbiye'nin birinci senesini tahsil eden sınıf (Şevket Paşanın sınıfı), ikinci sene derslerini görmüş ve üçüncü sınıfa geçmişlerdir. Bu sene Harbiye eğitimini tamamlayıp Erkan-ı Harbiye sınıfına ayrılanlar birinci sınıfı oluşturdukları için ikinci sınıf öğrencisiz kalmıştır. Ahmet Muhtar Paşa, İhsan Paşa, Sabit Paşa bir ay Harbiye eğitimi sonrası kur'a ile Topçu Mektebine geçmiştir. Cevat Paşa vasıtasıyla İhsan Paşa'nın diploma aldığı da görülmektedir (İşkora, 1966: 17-18-19). Erkan-ı Harbiye sınıfları Harbiye tahsili bitirildikten sonra ayrılmıştır. Bu sebepten diploma numaraları ile mir'attaki sınıf numaraları birbirinden ayrı bulunmaktadır. Diplomalar esas kabul edilmiştir (İşkora, 1966: 17-18-19).

1883 yılında İstanbul'a gelen Goltz Alman sistemindeki önerileri ile işe başlamıştır. Goltz'un mahiyetine Almanca, Fransızca, İngilizce bilen Türk subayları (Abdullah, Tahir ve Raşit Beyler) bulunmaktadır. Goltz'un Askeri Okullar Müfettişi olması ile Fransız etkisi yerini Alman etkisine bırakmıştır. Fransız kopyası ders kitapları öğrencileri ezberciliğe itmesi sebebiyle değiştirilmesine karar verilmiştir. Eğitimde teorik bilgiler yığını yerine uygulamalı alanın artırıldığı siteme gidilmesi kararı alınmıştır (Wallach, 1985: 53-54). Yeni programda harp silah araç gereçleri, harp tarihi, harp sanatı tarihi, Osmanlı ordusu teşkilatı, stratejik coğrafya, istatistik ve uygulamalı taktiğe ait dersler de verilmiştir. Sınav sistemini de yazılı ve sözlü olmak üzere belli bir sistem çerçevesinde uyarlanmıştır (BOA. İDH. 36898).

1884 -1885 yılında askeri mekteplerde köklü bir değişiklik yoluna gidilmiştir. 1885 yılında Alman tipi ders konuları, yöntem ve programları yürürlüğe girmiştir (K.H.O., H. 1302 (1885) Tarihli 2 No'lu defter) Zeki Paşa askeri mektep nazırlığına tayin olmuştur. Zeki Paşa askeri eğitimde mühendisliğe de oldukça fazla önem vermiştir. Sınıflar kendi içinde fennî ve askerî diye ayrılmıştır. Mektep devam ederken yakalarına arma takılmış mektebi bitirenler iki yıl çalıştıktan sonra ihtiyaca göre ordulara gönderilmişlerdir. İki yıl içinde Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) lığına terfi etmişlerdir. Bu iki sene ulaşılan kolağalığı uygulamasını kaldırmak istemişlerse de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ethem Paşa bu sistemin devam etmesini istemiştir. Mazlum İşkora'nın Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965) çalışmasında yapılan ıslahatı tespit eden Teftiş-i Askeri Komisyonu mazbata sureti Erkan-ı Harbiye Mektebinin askeri ve fenni kısımları hakkında kararı maddeler halinde aşağıda verilmiştir

I. Mektebi-i Harbiye (Harp Okulu) ve Mühendishane-i Şahanede (topçu, istihkâm okulu) Erkân-ı Harbiye talebeleri usulüne tevfi kanun tefrik olunarak üç sene daha birlikte tahsile devam etmek üzere Mektebi-i Harbiye'de içtima edecektir.

II. Erkân-ı Harbiye (Harp Ak.) talebelerine iki nevi ders programı tahsis olunmuştur. Bunlardan birinci kısmı başlıca askerliğe ait ulûm ve fûnûn'dan ve ikinci kısmı birincide olan askerliğe ait ulûmum başlıcalar ve fûnûn riyaziyenin bazı mühim aksamından mürekkeptir ki her kısmın dersleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Erkân-ı Harbiye'de birinci ve ikinci kısmın birlikte ve ayrıca tahsil edecekleri ulûm ve fûnun dersleri:

<i>Birinci ve ikinci Kısımın Birlikte Tahsil Edecekleri Ulûm ve Fûnun Dersleri</i>	
Erkân-ı harbiye Hidematının Nazariyat ve Ameliyatı	
Fenni Esliha ile Endaht Nazariyatı	
İstihkâmâtı Hafife Nazariyat ve Ameliyatı	
İstihkâmâtı Cesime Nazariyatı	
Fenni Muhasara ve Müdafaa (Muharebatikila)	
Talim Ameliyat ve Nazariyatı	
Tomografiye Ameliyat ve Nazariyatı	
<i>Birinci Kısım Ayrıca Tahsil Edecekleri Ulum ve Fûnun Dersleri</i>	
Muhaberatı Meşhureden Bazılarının Mubahasat ve Muhakemâtı	
Tâbiye Tatbikatın Nazariyat ve Ameliyatı	
Ecnebi Ordularının Tertibat ve Teşkilatı	
İstatistikî Devlet-i Âliyye ile Hem Civar-i Devletlerin Sevkulceyşî Coğrafyası	
Fenni Harp Tarihi	
Riyaziyyeden Cebri Alâ ve Hendese-i Halliyyenin Elzem Olan Bahisleri ile Hendese-i Resmîyenin Tatbikatı	
Usul-ü Kitabet-i Askeriye	
Muellefatı ecnebiye-i askeriye tetkikat ve mubahasatı	
<i>İkinci Kısımın Ayrıca Tahsil Edecekleri Ulûm ve Fûnun Dersleri</i>	
Turuk ve Meabir ³ , Demiryol ve Telgraf-ı Askerî İnşaatının Nazariyat ve Ameliyatı	
Ebniye ve İnşaat-ı Askeriye ile Bunların Tersimi Eşkâli	
Makinai Âliye	
Tabakatularz Fenninin Mekalât-ı Mühimmesiyle Kimyay-ı Sunaiye ve İnşaat-ı Askeriyede Müstamel Mevada Dair Mubahasat	
Cebri Alâ	
Hendese-i Halliye	
Hendese-i Resmîye	
Tamam-ı ve Tefazülü	
Fenni Taksimi Arazi ve Buna Mümasil	

III. Mekteb-i Harbiye ve Mühendishane-i Şahanenin Erkân-ı Harbiye öğrencileri Mektebi-i Harbiye de içtima eylediklerinde iki kısımdan hangisini arzu ederlerse o kısma dâhil olmakta serbesttirler.

IV. Bu iki kısım öğrencilerinden her kim Almanca ve Rus lisanlarından birini isterlerse izin verilebilecektir.

V. Mektebi-i Harbiye ve Mühendishane-i Şahanenin 3'üncü seneleri öğrencilerinden usulüne tevfiқан Erkân-ı Harbiye'ye tefrik olunacakların adedi o seneler öğrencilerinden yüzde on beş adedine kadar caiz olup o miktarı geçmeyecektir.

Teftiş-i Askerî Komisyonu kararlarından bir müddet sonra Gole Paşanın göstermiş olduğu lüzum üzerine askeri kısmına 'ilmi Servet' dersi dahi ilâve edilmiştir. Erkan-ı Harbiye Mektebi'nin üç sınıfında derslerin dağılımını gösteren ders cetveli Harbiye Mektebi mahzen evrak'a ulaşan Mazlum İşkora'nın paylaşımı ile Tablo 8'de verilmiştir (İşkora, 1966: 21-22-23-24).

Tablo 8. Erkan-I Harbiye Mektebi'nin Üç Sınıfında Derslerin Dağılımı

Birinci Sınıf	Kısmı Askerî	Kısmı Fennî
	Mufassal Topografya	Mufassal Topografya
	Kitabet-i Askeriye	Cebri Âlâ
	Riyazat-ı Âliyenin mühim kısımları	Hendese-i Halliye
	Tarih-i Askerî	Hendese-i Resmîye Tatbikatı
	İstihkâmâtı Hafife Tatbikatı	İstihkâmâtı Hafife Tatbikatı
	Fenni Esliha-i Hafife ve Endaht Nazariyatı	Fenni esliha-i Hafife ve Endaht Nazariyatı
	Süvari Talim Nazariyatı	Süvari Talim Nazariyatı
	Fransızca	Fransızca

³ Bknz: Ebubekir Keklik, 2022, Turuk ve Maâbir Mektebi ve İlk Nizamnamesi (1862), Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 17(Ağustos), s. 219-236.

	Almanca, Rusca Topografya Ameliyatı Talim Ameliyatı	Almanca, Rusça Topografya Ameliyatı Talim Ameliyatı
İkinci Sınıf	Kısmi Askerî	Kısmi Fennî
	Düvel-i Ecnebiye Ordular Teskilleri Tarih-i Harp Muharebatı Meshure Muhakemati Tâbiye Tatbikati Ešliha-i Sakile ve Muhtasar Tarihi Hücum ve Müdafaa Talim Nazariyatı Fransızca Almanca, Rusca İnkisafatı Askeriye Talim Ameliyatı	Hesabi Tefazülü ve Tamamı Simendüfer ve Turuku Mütevvvia Mimarî Âliye Tabakatülarz ve Malzeme-i İnşaiye Tâbiye Tatbikati Ešliha-i Sakile ve Muhtasar Tarihi Hücum ve müdafaa Makina-i Aliye Talim Nazariyatı Fransızca Almanca ve Rusca İstikşafatı Askeriye Talim Ameliyatı
Üçüncü Sınıf	Kısmi Askerî	Kısmi Fennî
	Muharebat-ı Meshure Muhakemâti Hücum ve Müdafaa Mükellefat-ı Askeriye Tatbikati ve Teracime Erkâmharbiye Vezaifi Cografyayı Sevkulceysi Ameli Telgrafı Askeri ve Simendüfer İşletilmesi Talim Nazariyatı Fransızca Almanca, Rusça İstikşafatı Askeriye İstihkâmat-1 Cesime Eşkâli Talim Ameliyatı	Sümendüfer ve Turuku Mutenevia Hücum ve Müdafaa Taksimi Arazi ve Heyet Erkâmharbiye Vezaifi Ameli Telgraf-1 Askeri ve Simendüfer İşletilmesi Makina-i Aliye Talim Nazariyatı Fransızca Almanca Rusça İstikşafatı Askeriye Talim Ameliyatı Mimarî Eşkâli

Erkan-ı Harp sınıfına ait Rusçuklu Fahrettin Efendi'nin şahadetnamesinde 1892-1893 yılına ait verilen dersler Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. 1892-1893 Yılına Ait Verilen Dersler

Sınıflar	Dersler
Birinci Sınıf	Topografya nazariyatı, Mebahis-i Riyaziye, Kitabet-i Askeriye, İstihkâmatı Hafife Tatbikati, Fransızca, Almanca, Fenni Ešliha-i Hafife, Endaht, Piyade Nefer Talimi Nazariyy ve Ameliyatı, Tarihi Fenni Harp, Topografya Ameliyatı
İkinci Sınıf	Düvel-i Ecnebiye Ordu Teşkilâtı, Tâbiye Tatbikati, Muharebat-ı Meshure, Muhakemati, Fransızca, Almanca, İstihkâmat-ı Cesime ve Zırhlı, Piyade Bölük Talimi Nazariyatı, İstihkâmat ile Hücum, Müdafaa, Fenni Ešliha-i Sakile ve Ameliyatı, Cografyayı Sevkülceysi, İstikşafı Askeriye
Üçüncü Sınıf	Erkân-ı harbiye Vezaifi, Ameli Telgraf ve Askeri şümendüferlerin İşletilmesi, Muharebat-ı Meşhure ve Muhakemâti, Fransızca, Fenni Muharebatı Kilâ, Almanca, Muellefat-1 Ecnebiye-i Askeriye, Piyade Alay Talimi Nazariyatı, Cografyayı Sevkulceysi ve istatistiki ve Ameliyatı, ilmi Servet, İstikşafat-ı Askeriye, İstihkâmat-ı Cesime Eşkil

1899 yılında Harp okulunun birinci sınıf öğrencisi olan Mustafa Kemal Akâid-i Diniye, Topografya, Hendese-i Resmîye, Hikmet-i Tabiyye, Kimya, Askerî Hitabet, Talim Nazariyatı, Terbiye-i Askeriye, Fransızca, Almanca, Rusça, Hrita Tersimi, Topografya Ameliyatı ve Talim Ameliyatı dersleri (K.H.O. Arşivi, 18 Nolu

Kayıt Defteri) okumuştur. 736 öğrenci arasından not toplamı 459 olan Mustafa Kemal 29. Olarak ikinci sınıfa geçmiştir. İkinci sınıfı 11. olarak tamamlamış son sınıfta ise 8. olmuştur (Salname-i Askeri, 1324).

1899-1900 yılı ders müfredatında düzenleme yapılarak Namzet sınıflarının açıldığı 1909 yılına kadar küçük değişikliklerle okutulmuştur. 1907 yılı itibarı ile Endah ve Harp Tarihi dersleri programa ilave edilmiştir (K. H.O. Arşivi, 22 Nolu Kayıt Defteri). 1899 yılı ve sonrasında Harp okulunda müfredatın değiştirildiği yıllarda okutulan dersler Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. 1899-1910 Yılları Arası Harp Okunuda Okutulan Dersler

Eğitim Yılı	Sınıflar	Dersler
1899-1900	Birinci Sınıf	Akâid-i Diniye, Topografya, Hendese-i Resmîye, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Askerî Hitabet, Talim Nazariyatı, Terbiye-i Askeriye, Fransızca, Almanca, Rusça, Harita Tersimi, Topografya Ameliyatı, Talim Ameliyatı (B0A. İDR, 36898)
	İkinci Sınıf	Akâid-i Diniye, Hizmet-i seferiye, Dahiliye Kanunnâmesi, Fenn-i Mimari, Talim Nazariyatı, Fransızca, Askeri Harita Tersimi, Hizmet-i seferiye Ameliyatı, Talim Ameliyatı, Ceza Kanunu, Almanca ve Rusça, Tarama, Hikmet, Fenn-i Furuset Nazariyatı (Piyade), Fenn-i Baytarî ve Tezkere-i Süvariyan (Süvari) ve Topografya Ameliyatı (K.H.O. Arşivi, 18 Nolu Kayıt Defteri).
	Üçüncü Sınıf	Sınıf Tabiiyesi, İstihkamât-ı Hafife, Fenn-i Esliha, Hıfzısıhha-i Askeri, Coğrafya-i Askeri, Devlet-i Aliyye Ordu Teşkilatı, Talim Nazariyatı, Askeri Terbiye, Fransızca, İstikşafat-ı Askeriye, İstihkam Eşkâli, Talim Ameliyatı, Tabiye Tatbikatı, Almanca, Rusça, Askeri Köprületr, Tabiye, İstihkam (K.H.O. Arşivi, 22 Nolu Kayıt Defteri)
1901-1902	Birinci Sınıf	Tâbiye Tatbikatı, Kitabe-i Askeriye, Muharebatı Meşhure Münakaşatı, Mebahisi Riyaziye, Coğrafya Sevkulceysî, İstihkâmâtı Hafife Tatbikatı, Tarihi Fenni Harp, Süvari Talim Nazariyatı, Fransızca, Topografya Nazariyatı, Almanca, Fenni Esliha-i Hafife ve Endaht, Topografya Ameliyatı Nazariyatı
	İkinci Sınıf	Tâbiye Tatbikatı, Fenni Esliha-i Sakile, Muharebatı Meşhure Münakaşatı, İstihkâmâtı Cesime Hücum ve Müdafaa, Düveli Ecnebiye Ordu Teskilâtı, Coğrafyayı Sevkulceysî ve istatistikî, Süvari Talim Nazariyatı, Şimendifer ve Köprücülük Ameliyatı, Fransızca, Tabakatülalr, Almanca, Mebahisi Riyaziye, İstikşafatı Askeriye
	Üçüncü Sınıf	Erkâmharbiye Vezaifi, Ameli Telgraf Askeri ve Şimendiferlerin İşletilmesi, Tâbiye Tatbikatı, Müellifatı Ecnebiye-i Askeriye, Muharebatı Meşhure Münakaşatı, Şimendifercilik ve Köprücülük, Süvari Talim Nazariyatı ve Ameliyatı, Fransızca, Almanca, Muharebatı Kıla, İstikşafatı Askeriye, Taksimi Arazi ve Heyet, İstihkâm Eşkâli
1904-1905	Birinci Sınıf	Tâbiye Tatbikatı, İstihkamâtı Hafife Tatbikatı, Muharebatı Meşhure Münakaşatı, Kitabete Askeriye, Mubahasatı Riyaziye, Tarihi Fenni Harp, Coğrafyayı Sevkulceysî ve İstatistikî, Süvari Talim Nazariyatı ve Ameliyatı, Topçuluk ve Endaht Nazariyatı, Topografya Nazariyatı ve Ameliyatı, Fransızca ve Rus lisani

1908-1909	İkinci Sınıf	Tabiye Tatbikatı, Tabakatülarz, Muharebatı Meşhure Münakaşatı, Fenni Esliha-i Sakile ve Topçu Tâbiyesi, Coğrafyayı Sevkulceysi ve İstatistik, İstihkâmatı Cesime Hücum ve Müdafaa, Mübahasatı Riyaziye, Fransızca, Düvel-i Ecnebiye Ordu Tegkilâtı, Süvari Talim Ameliyatı ve Nazariyatı, Rus lisanı, istikşafatı Askeriye
	Üçüncü Sınıf	Erkâmharbiye Vezaifi, Müellifati Ecnebiye-i Askeriye, Tabiye Tatbikatı, Taksim-i Arazi ve Heyet, Muharebat-1 Meşhure Münakaşatı, İstihkâm Tatbikatı, Muharebat-1 Kılâ, Fransızca, Süvari Talim Nazariyatı ve Ameliyatı, Rus lisanı, Ameli Telgraf, Askeri ve Simen diferlerin Isletilmesi, İstihkâmât-ı Cesime Eskâli, İstikşafat-ı Askeriye
	Birinci Sınıf	Muhtasar Tarih-i Fenni Harp ve Tâbiye Tatbikatı, Coğrafyayı Sevkulceysi ve İstatistiki, Muharebatı Meshure, Topçuluk ve Endaht Nazariyatı, Mubahasatı riyaziye, Topografya Nazariyat ve Ameliyatı, Kitabe-i Askeriye, İstihkamat-1 Hafife Tatbikatı, Süvari Talim Nazariyatı ve Ameliyatı, Fransızca, Rusça ve Almanca
	İkinci Sınıf	Tâbiye Tatbikatı, Tabakati Arz, Muharebat-1 Meşhure Minakaşatı, Fenni Esliha-i Sakile ve Topçu Tâbiyesi, İstihkâmât-1 Cesime Hücum ve Müdafaa, Coğrafyayı Sevkulceysi ve istatistiki, Mubahasat-1 Riyaziye, Fransızca, Düveli Ecnebiye Ordu Teşkilâtı, Rusça ve Almanca, Süvari Talim Nazariyatı ve Ameliyatı, İstikşafat-1 Askeriye
	Üçüncü Sınıf	Erkâmharbiye Vezaifi (Kurmaya ödevi), Telgraf ve Şümendüferlerin isletilmesi, Tâbiye Tatbikatı, Müellefat-1 Ecnebiye Askeriye Tetkikatı, Muharebat-1 Meşhure Münakaşatı (Harp tarihi), Taksim-i Arazi ve İlmi Heyet, Muharebatı Kila, Fransızca, Süvari Talim ve Nazariyet ve Ameliyatı, Rusça ve Almanca, İstihkâmât-ı Cesime Eskâli, Ameli Telgrafi Askeri Telsiz, İstikşafat-ı Askeriye
	Birinci Sınıf	Tâbiye Tatbikatı, Muharebat-1 Meşhure Münakaşatı, İstihkâmâtı hafife tatbikatı, Mubahasat-1 Riyaziye, Kitab-i Askeriye, Topçuluk ve Endaht Nazariyatı, Talim nazariyatı ve Ameliyatı, Coğrafyayı Sevkulceysi, İstikşafatı Askeriye, Fransızca Lisanı, Topografya Nazariyat ve Ameliyatı
1909-1910	İkinci Sınıf	Tâbiye Tatbikatı, Tabakatülarz, Muharebatı Meshure Münakaşatı, Fenni Esliha-i Sakile ve Topçu Tâbiyesi, istikamat-1 Cesime Hücum ve Müdafaa, Coğrafyayı Sevkulceysi ve istatistik, Fransızca, Mubahasat-1 Riyaziye, Düveli Ecnebiye Ordu Teşkilâtı, Talim Nazariyatı ve Ameliyatı, İstikşafatı Askeriye
	Üçüncü Sınıf	Erkânıharbiye Vezaifi ve Tâbiye Tatbikatı ve Ameliyatı, Hukuk-u Düvel, Taksimi arazi, Tarih-i Harp, Fransızca, Muharebatı Kila ve Ameliyatı, Tarih-i Siyasi, Vesait-i Muvasala ve Muhaber, İstihkâmât-1 Daime Eşkâl, Harb-i Bahri ve Teşkilât-ı Bahriye, istikşafat-ı Askeriye, Talim Ameliyatı

1909-1910 yılı ders yılında Erkân-ı Harp Mektebinin adı Erkânı Harp Namzet sınıflarına çevrilmiştir. Namzet sınıfından çıkanlar yakalarında yıldız takmışlardır. İkinci sınıfa geçenler mülazım-ı evvel (üstegmen) olmuş, mektepten yüzbaşılıkla çıkmışlardır. Diğer taraftan mektepten üç sene eğitim alıp Erkân-ı Harbiye'ye geçenler yakalarına arma takıp sekizer ay piyade, süvari, topçu bölüklerinde staj gördükten sonra vazifelerindeki ikinci

yılın sonunda kolağası olmuşlardır. 1910 yılına kadar toplamda beş sınıfta 194 mümtaz zabiti çıkarmışlardır. Meşrutiyet sonrasında mümtaz sınıfların faaliyetleri ile bir kısmı kurmaylık görevine gelmiş ve çoğunun dünya savaşında ehliyetleri tasdik olunmuştur (İşkora, 1966: 31-32). 1304 yılından 1324 yılına kadara mühendishanede açılan 1326 yılına kadar devam eden mektepte 21 sınıf çıkmış 81 mümtaz yetişmiştir. 1911-1912 eğitim yılı sona ermeden o yılın son sınıfları eğitimin tamamlanmasına dört ay kala Talim Nazariyatı ve Ameliyatı, İstihkamât-ı Hafifeh, Fenn-i silah, Malumat ve Terbiye-i Askeriye ve Endaht derslerinden imtihan edilerek kura ile birliklere sevk edilmiştir. Balkan Harbinin olma ihtimalinden dolayı Harbiye Nezaretini Harp Okulu öğrencilerinden yararlanma yoluna gidilmiştir. 1911-1912 öğretim yılı sonunda son sınıflar vaktinden önce mezun edilmiş eğitim süresi iki yıla düşürülmüştür. Derslerden bazıları kaldırılmış bazılarınin içeriği değiştirilmiştir. Üçüncü sınıfta okutulanlar ikinci sınıfa, ikinci sınıfta okutulan dersler birinci sınıfta okutulmaya başlanmıştır. Birinci sınıftaki derslerin bir kısmı idadi programına dâhil edilmiştir (K. H.O. Arşivi, 19. Nolu Kayıt Defteri).

4. Erkan-ı Harbiye'de Görev Yapan Öğretmenler

Harbiye deki eğitimlerde öğretmenlere çok büyük görevler düşmüştür. Harp okullarındaki eğitim görevlileri öğretmenler ve muavinler olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Öğretmenler eğitim ve öğretim faaliyetlerini bizzat yerine getirmekle görevlendirilmişlerdir. Muavinler ise öğretmenlere yardımcı olmak öğretmen olmadığında eğitimi devam ettirmekle görevlendirilmişlerdir. Bir ders bir haftada, bir sınıfın bütün kısımlarına toplam 15'ten fazla olan öğretmenin Cuma dışında dinlenmesi amacıyla izin verilmiştir (ATASE Arş. Kls.55. Ds. 200, Fhr. 3. Bknz: Kara Harp Okulu Tarihi). Öğretmenler eğitim faaliyetlerine belirlenmiş olan usul ve çerçevede ilerletmişler ve öğrencilere verilmiş kitap üzerinden yürütmüşlerdir. Belirlenmiş kitap dışında kitap kullanılması ve karara varılmış usul dışında ders verilmesi yasaklanmıştır. Ders ve yöntemler ile ilgili değişiklik talepleri müdür muavinliğine iletilecek eğitim ve öğretim komisyonluğu, müdüriyet ve Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettişliğince değerlendirilip onaylandıktan sonra geçerli hale gelecektir. Öğretmenlerin Harp okullarındaki görevleri talimat ve nizamnamede açıkça gösterilmiştir. Bu talimat ve nizamnamede verilen kurallar doğrultusunda uygulamalar yapılmıştır.

Öğretmenler, öğrencilerle iletişimlerinde öğrencilerin cesaretini teşvik edici davranışlar sergilemelidirler. Öğrencinin derste konuyu dağıtmasına izin vermemelidirler. Öğrenciler cevap verirken askerlikle bağdaşmayan söz ve tabirlerin kullanılmamasının denetimine özen gösterilmeleri gerektiği belirtilmiştir. Öğretmenler derste öğrencilere sürekli yazdırmamalı ve fikir alışverişinde bulunarak öğrenciyi canlı tutmalıdır. İşlenecek konu önceden öğrenciye bildirilmeli, öğretmen konu ile ilgili öğrencilere sorular sormalı ve öğretmenin uygun bulduğu yerlerde vazife kağıtları verilmelidir. Soru cevaplardan sonra öğrencilere tekrarlar yaptırılmalıdır. Öğrenciler bilgiyi uygulamaya geçirebilmelidir. Öğretmenler kopyacılık, kayıtsızlık, dalgınlık vb... askerlik ciddiyeti ile uyuşmayan alışkanlıklarla mücadele etmişlerdir. Ezberleme tekniği derslerde kullanılmamalıdır. Uzaklık ve ebatlar ile ilgili rakamların öğretimine önem verilmelidir. Disiplinler arası çalışmaya önem verilmelidir. Özellikle Tabya, esliha, topografya ve istihkam öğretmenleri ortak değerlendirmeler yapmalıdır. Her eğitim verilen kısımda aynı biçimde eğitim ve öğretim yapılmalıdır. Konu çok uzatılmamalı, Çalışkan öğrencinin takdiri gerçekleştirilmelidir ki örnek teşkil ederek davranışın devamı sağlanmalıdır. Sivil öğretmenlerin subay muavinleri bulunmadığı zamanlarda bölük subaylarından birisi bu öğretmenlere refakati sağlanmalıdır. Öğretmenlerin hitabı nazikane, hitapta kudret ve vakar olmalıdır. Öğrencinin eğitim ve imtihan sırasında günlük elbiseleri, kılıçları eksiksiz hazır olmalıdırlar. Dershanelerde kaput giyilmesine izin verilmemesi kararlaştırılmıştır. Öğretmenler hazır ol borusu ile öğrencilerin hazırlanma ve toparlanmaları sağlanır, ders borusu ile öğretmenler göreve başlarlar, paydos borusu ile öğretmenler görevlerini tamamlamışlardır. Harp Okulunda öğretmenler nöbet usulü olmak üzere 24 saat kalacaklardır. Nöbetçi öğretmenler etütlerde sessizliğini sağlayarak öğrencilerin kontrollerini sağlayacaklardır. Görevlerinde aksaklık ve devam sıkıntısı yaşanırca önce küçük cezalar verilecek sonrasında ise davranışı yapmaya ısrar halinde aylıktan kesmeden başlayıp ihraca kadar cezaların verilmesi kararlaştırılmıştır. Harp Okul Müdürü eğitimdeki bütün uygulamaların sorumlusu olarak görülmüştür (K. H. O. Arş., Mekteb-i Harbiye Muallimini Vezai-i Umumiyesine Mahsus Talimat, İst. 1327 (1911)).

Harp okullarında yabancı uyruklu öğretmenlerin de görev yaptıkları bilinmektedir. Yabancı öğretmenlere devletin belirlediği kanun ve yönergelere tabi olarak çalışmaları için kontrat imzalatılmıştır. Bu kontratta: Öğretmenlerin yirmi ile kırk beş yaş arasında olmaları, ders sayıları, ders ücretleri, okutulan dersin kaldırılması

durumunda yapılacaklar, okuldaki davranışları, memuriyetleri boyunca yararlı bulunmazlarsa ilişik kesilme durumları, askerlikle ilişik durumları, eğitim almaya devam etmeleri durumundaki uygulamalar, Osmanlı lisanı ile yazma ve yazdırma yetisi konusu, yabancı dil öğretmenlerinden Osmanlıca yazma şartı aranmama meselesi, okulun usul ve kurallarına uyulması konusu yer almıştır (K. H. O. Arş., Mekteb-i Askeriye'ye kabul olunacak Sivil Muallimlere Dair Talimat, İst. 1327 (1911).

1895-1896 eğitim öğretim yılından 1901-1902 yılına kadar Erkân-ı Harbiye Mektebinde Muallimlik yapanlar; Erkân-ı harbiye vazifesi: Almanya'da ikmali tahsil eden binbaşı Mahmut Muhtar Bey (mütekait Ferik Mahmut Muhtar Paşa), Tâbiye Tatbikati Muharebe-i Meşhure: Almanya'da ikmali tahsil eden kaymakam Ali Rıza Bey (mütekait müdür Ali Rıza Paşa), Coğrafyayı Sevki: Almanya'da ikmali tahsil eden kaymakam Hadi Bey (mütekait Ferik Hadi Paşa), Muharebat-ı Kıla Taksimi: Erkân-ı harp Kaymakam Sevkî Bey (Merhum Arazi mirliva Rusçuklu Sevkî Paşa), Tarih-i Harp: Fransız Ferik Lokok Paşa, Şimendifercilik: Fransız Ferik Lokok Paşa, Topçuluk: Topçu feriki Muhtar Paşa, Ecnebi Orduları Teşkilâtı: Binbaşı Rüştü Bey, Süvari Muallimi: Giritli İsmail Paşa, Piyade Muallimleri: Almanya'da ikmali tahsil eden kaymakam, Nasir, Rahmi, Mustafa Beyler, Fransızca Muallimi: Musevi Mösyö Lupo, Almanca Muallimi: Millet-i Müsellaha Mütercimi merhum kaymakam Tahir Bey, Rusça Muallimi: Nermi Bey'dir.

1901-1902 yılına gelindiğinde Tâbiye ve Erkânıharbiye Vezaifi: Pertev Bey (Perter Pasa merhum), Tarih-i Harp ve Muharebat-ı kıla: Halepli Zeki Pasa, Tarih-i Harp: Havsild Bey; Trabzonlu merhum Miralay Nuri Bey, Coğrafyayı Sevki: Kaymakam Refik Bey, Şimendifercilik: Lekok Paşa, Osmanlı Tarihi Harbi ve Esliha: Muhtar Pasa, İstihkâmât-ı Cesime: Miralay Resit Bey, Taksimi Arazi: Hakkı Paşa, Süvar-i Nazariyatı: Miralay Hamdi Bey, Kitabeti Askeriye Fazil Bey, Mebahis-i Riyaziye: Miralay Macit Bey, Topografya ve Telgraf: Rusçuklu Şevki Paşa, Almanca: Nuri Bey, Fransızca: Mösyö Maks'dır.

1903- 1906 yılları arasında Erkânıharbiye Mektebi Muallimleri Erkânıharbiye Vezaifi Muallimi: Hasan Rıza Paşa; Muharebat-ı kıla: M. Zeki Pasa, Kaymakam Behçet Bey; Tâbiye Muallimi: Alman Dittfort Paşa, Kaymakam Feyzi Bey, Miralay Hilmi Bey; İstihkâm Muallimi: Alman Avler Paşa, Muavini İstihkâm Binbaşı Cemâl Bey; Levazım Hidematı: M. Alman Flayşer Paşa, Muavini Piyade Kaymakam Halit Bey; Taksimi Arazi: M. Şimendifercilik M. Mirliva Sevkî Paşa; Tarihi Fenni Harp: M. Kaymakam Refik Bey; Muharebat Muallimi: Kaymakam Nuri Bey; Topçuluk ve Muharebat-ı Osmaniye: M. Topcu Muhtar Paşa; Riyaziye Muallimi: Miralay Macit Bey; Hendese-i Halliye: M. İstihkâm Binbaşı Sükrü Bey; Almanca Muallimi: Kolağası Ali Rıza Bey; Rusça Muallimi: Nermi Bey; Fransızca Muallimi: Müsyü Lamberti, Manyos'tur.

1908-1910 yılları arasında Erkânıharbiye Mektebi Muallimleri Birinci Sınıfta: Tâbiye muallimleri: Mirliva Hilmi Paşa, Tarihi Fenni Harp: Erkânıharp Binbaşı Refik Bey; Muharebat-ı Meşhure: Muhtar Pasa, Erkân-ı harp Miralay: Nuri Bey; Mübahasat-ı Riyaziye: Erkânıharp Kaymakam Macit Bey, Mümtaz: Yüzbaşı Ömer Lütfü Bey; Topçuluk: Muhtar Paşa; Topografya: Erkânıharp Miralay Rusçuklu Şevki Bey; İstihkâmâtı Hafife: Alman Avler Paşa; Kitabet Topçu: Kaymakam Emin Bey; Süvarilik: Süvari Kolağası Hamdi Bey, Fransızca: Mösyö Lamberti; Rusça: Nermi Bey; Almanca: Mösyö Kos; ikinci Sınıfta: Tâbiye Erkânıharp Binbaşı Feyzi Bey; Muharebat-ı Meşhure: Muhtar Pasa, Feyzi Bey; İstihkâmât-ı Cesime ve Müdafaa: Alman Avler Paşa, Coğrafya: Refik Bey; Ordu teşkilâtı: Erkânıharp Binbaşı Suphi Bey; Süvarilik: Hamdi Bey; Tabakat-ı Arz: Doktor Müştak Bey; Fenni esliha-i Sakile ve Topçu Tâbiyesi: Muhtar Pasa; İstiksafat-ı Askeriye: Miralay Sevkî Bey; üçüncü Sınıfta: Tâbiye ve Erkânıharbiye Vezaifi: Mirliva Rıza Pasa (İskodra'da şehit olan); Muavini: Erkânıharbiye Binbaşı Ali Mümtaz Bey; Muharebatı Meşhure: Muhtar Pasa, Feyzi Bey; Muharebatı Kıla: Erkânıharp Binbaşı Yusuf Ziya Bey; Telgraf, Şimendifer Rusçuklu Şevki Bey; Müellefat-ı Ecnebiye: Muhtar Paşa; Taksim-i Arazi: Şevki Bey (Harita Umum Müdürü Merhum Sevkî Paşa), Harita: Alman Dittfort Paşa her üç sınıf tâbiye dersine gelir ve tatbikatlarına çıkarılmıştır. İkinci sınıftan itibaren (Mebahis-i Riyaziye) dersi kaldırılmıştır (İşkora, 1966: 42). Harbiye sınıflarında okutulan dersler ve bu derslerin bugünkü karşılıkları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Harp Okutulan Dersle Ve Bu Derslerin Bugünkü Karşılıkları

Ders İsmi	Bugünkü Karşılığı
Ameliyât-ı muhasara	Kuşatma uygulaması
Cebir	Cebir
Cebr-i âlâ	Yüksek cebir
Cebr-i âdi	Basit cebir

Cerr-i eskal	Mekanik
Cesim	İstihkâmât-ı cesime (büyük istihkâmlar)
Coğrafya-ı askerî	Askerî coğrafya
Fenn-i batarya	Top bataryası bilgisi
Fenn-i esliha	Silah bilgisi
Fenn-i harb	Savaş tekniği
Fenn-i inşâ	Yazı yazma sanatı
Fenn-i kimyâ	Kimyâ
Fenn-i lağım	Lağım bilgisi
Fenn-i makine	Makine bilgisi
Fenn-i mimârî	Mimarlık
Fenn-i mimârî-i askerî	Askerî mimarlık
Fenn-i topçuluktan barut, kovan, döküm ve findık bahisleri	Topçuluğa dair barut, kovan, döküm ve kurşun bahisleri
Fotografya	Fotoğraf bilgisi
Fransızca	Fransızca
Gölgeler fenleri ve eşkâlleri	İzdüşümler (tasarı geometri)
Harekât-ı cesime-i askerîye	Büyük askerî hareketlar
Harita	Harita
Harita tersîmi	Harita çizimi
Hendese-i halliye	Analitik geometri
Hendese-i resmiyye	Tasarı geometri
Hidmet-i dâhiliyye kanunnamesi	İç hizmet kanunu
Hidmet-i dâhiliyye-i piyadeğân	Piyade iç hizmet kanunu
Hücûm ve müdafaa	Taarruz ve savunma
İlm-i hayvânât	Zooloji
İlm-i hey'et	Astronomi
İlm-i hesâb	Aritmetik
İlm-i hikmet-i tabîiye	Fizik
İlm-i nebâtât	Botanik
İstihkâmât-ı cesime	Büyük istihkâmlar
İstihkâmât-ı hafife	Küçük istihkâmlar
Jimnastik talimi	Jimnastik
Kıla, muhasara ve sahra topçuluğu	Kale, kuşatma ve sahra topçuluğu
Kitâbet	Yazı yazma, kâtiplik
Kozmografya	Kozmografya

5. Erkan-ı Harbiye'de Eğitim Encümenleri ve Kuruluşundan İtibaren Görev Yapan Komutanlar

Müfettiş-i Umumilikten gönderilmiş nizamnameler, kararların içeriğini ihlal etmeyerek lojistik destek için görüş alışverişinde bulunmak üzere Harbiye, İdadiye ve Rüşdiye gibi askerî okullarda encümenler oluşturulmuştur. Müdür başkanlığında oluşan bu encümen uzmanlık gerektirecek konuların araştırılması ve encümenlerin kararlarına göre müdürlerce yardımcı şubelerden oluşturulmuştur. Encümen ve şubelere, tercihen lisan, askerî yazışma öğretmenleri seçilmek üzere müdürler tarafından sekreter tayini gerçekleştirilmiştir. Bu görev refakat subaylarına verilmiştir. Encümenler, talimatnameleri düzenlemek, ders program ve müfredatı hazırlamak, okuldaki kitap işlerini yürütmek, sınav sonuçları hakkında değerlendirme yapmak üzere vazifelendirilmişlerdir. Harp okullarında 1834-1909 yılları arasında 21 paşa komutanlık görevini yerine getirmiştir (Hayrullah Gök, 'Arşiv Belgelerinin Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883), Ek-31; Harp Akademileri 1848, 'Şeref Dolu Yıllar' (1975), 127 yılı, Harp Akademileri Kara Kuvvet Komutanlığı, s. 202.). Harp okulunun kuruluşundan 1909 yılına kadar görev yapan okul komutanları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Başlangıçtan Müstakil Olana Kadar Harp Okulu Komutanları

Görev Yapılan Yıllar	Rütbe	Kişi
1834-1836	Kaymakam	Mustafa Mazhar Bey
1836-1837	Ferik	Azmi Bey
1837-1841	Ferik	Selim Satı Paşa

1841-1846	Müşir	Emin Paşa
1846-1848	Ferik	Refik Rifat Paşa
1848-1848	Müşir	Abdülkerim Nadir Paşa
1848-1854	Müşir	Ahmet Paşa
1854-1861	Miralay	Derviş Bey
1861-1864	Miralay	Mahmut Mesut Paşa
1864-1871	Ferik	Galip Paşa
1871-1872	Mirliva	Selim Paşa
1872-1872	Ferik	Galip Paşa
1872-1873	Ferik	Şevket Paşa
1873-1874	Müşir	Hüseyin Fevzi Paşa
1874-1875	Ferik	Galip Paşa
1875-1876	Müşir	Süleyman Paşa
1876-1878	Müşir	Sait Paşa
1878-1884	Ferik	İ. Ethem Paşa
1884-1908	Mirliva	Mustafa Zeki Paşa
1908-1908	Ferik	Tevfik Paşa
1908-1909	Ferik	İsmail Fazıl Paşa

6. Erkan-ı Harbiye’de Sınavlar

Harp Okulunda verilen eğitim sınavlar ile değerlendirilmiştir. Sene sonunda her öğretmen kısım cetvellerine bakarak dört aydan fazla derste yer almamış öğrencileri genel imtihanlara kabul etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler öğrencilerini mümkün olduğunca farklı yönlerden tanımaya çalışmaları gerekmiştir. Sözlü ve yazılı asgari dokuz adet değerlendirme notu verilme kararı alınmıştır. Bunlar genel imtihanlarda dikkate alınmalıdır. Öğretim yılı sonunda öğrenciler sözlü sınava tabi tutulmuşlardır. Harp Okulunun ilk imtihan sınavı okulu ziyarete gelen II. Mahmut tarafından gerçekleştirilmiştir (Takvim-i Vekayi, Sene, 1250, Sayı: 107). Bu sınavlara Huzur İmtihanları denilmiştir. Bu usul yıllarca devam ettirilmiştir. Huzur imtihanlarında sadece öğrenciler değil aynı zamanda okulda ders veren öğretmenlerin de bilgileri ölçülmüştür. Başarılı öğretmenlere hediyeler hatta rütbeler dahi verildiği görülmüştür. Abdülmecit’in huzurunda yapılan imtihanda başarılı gösteren Derviş Bey (Tuğgeneral), Tahir, Ali, Ramiz ve Ömer Beylere de kaymakamlık (Yarbaylık) rütbeleri verilmiştir. Sınavdan üstün başarı gösteren öğrencilerden İstanbullu Hamdi ile Geredeli Ali Efendi Viyana’ya gönderilerek ödüllendirilmişlerdir (Takvim-i Vekayi, Sene 1262, Sayı: 306, Sene 1265, Sayı: 410). Padişahların sınava gelip gelmeyeceği sorulmuştur. Padişah sınava gelmeyecekse sınavların ‘Bermutat’ yapılmasını istemiştir. Abdülaziz’de Abdülmecit gibi her yıl okula gelerek Huzur İmtihanlarında bulunmuştur. İmtihandan sonra öğretmen ve öğrencilere ödüllerin dağıtılması gelenek haline gelmiştir (BOA. İDH. 16977). Ayrıca yapılan imtihanları başarıyla geçip mezuniyeti hak eden öğrenciler 1264/1848 yılında mektebin ilk mezunu olmuşlardır (Mehmet Esad, 1312: 226-228).

Harp okulundaki sınav sistemini Galip Paşa değiştirmek için 1874 yılında girişimde bulunmuştur. Sözlü sınav sisteminde bazı aksaklıklara rastlanılmış ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında sert davranıp kıt not verilmesi, bazılarının gayet müsamakar davranıp bol not vermemesi gösterilebilmektedir. Galip Paşa Notlardaki orantısızlıklar sebebiyle Mekatib-i Askeriye Nezaretine başvurarak sınav sisteminin değiştirilmesini istemiştir (K. H. O. Arş., Mekâtib -i Askeriyenin Tahsil ve İdaresi Hakkında Şeref sanih olan Karar-ı Ali, 15 Mayıs 1290). Bunun üzerine Mektap-i Askeriye Nezareti’nce Dâr-ı Şûra-i Askeriye genel sınavların yazılı olmasına karar verilmiştir. 1874 yılında yayınlanan bir kanunname ile sınavların yazılı usulle yapılması kesinleşmiştir. Sınav çizelgesine göre düzenlemeler yapılmıştır (K. H. O. Arş., Mektâtib-i Askeriyenin Tahsil ve İdaresi Hakkında Şeref sanih olan Karar-ı Ali, 15 Mayıs 1290). Sınavlar en geç haziran sonuna kadar tamamlanması, sınavlar olabildiğince farklı günlerde yapılması, Öğrencilerin zorlandıkları dersler ile resim, eşkâl ve ameliyat gibi okumayı gerektirmeyen derslere göre dağılım yapılmıştır (Kara Harp Okulu Tarihi, 1991: 144). Her sınavın önceden belirlenmiş değerlendirme puanları kullanılmıştır. Fransızca dersi sınavda sorulan gramer ve tercüme ile ilgili olan 25 puan, okumaya 5 puan olmak üzere 30 puan üzerinden değerlendirilirken Topografya dersinin değerlendirilmesi 45 üzerinden gerçekleşmiştir (K. H. O. Arş., Mektâtib -i Askeriyenin Tahsil ve İdaresi Hakkında Şeref sanih olan Karar-ı Ali, 15 Mayıs 1290).

7. Erkan-ı Harbiye'de Okutulan Kitaplar

Mektep için kitap basımına önem verilen bir politika izlenmiştir. Basılan kitaplar incelendiğinde devrin modern ilimlerdeki son eserler olduğu görülmektedir. Mektep kuruluşundan itibaren geçen 42 yıllık dönemde 154 kitap basılmıştır. Mekteb-i Harbiyede kimya alanında Derviş Paşa'nın yazdığı *Usul-i Kimya* (Derviş Paşa, Usûl-i Kimya, Dar'üt- Tıbaat ül-Amire, 1848), İshak Efendi'nin yazmış olduğu *Mecmûa-i Ulûm-i Riyaziye* (Ekmeleddin İhsanoğlu, Başhoca İshak Efendi: 1989) modern kimyada yazılmış ilk eserlerdir. Mektepteki Matematik ve Geometri dersleri, riyâziye, hesap, hendese-i resmiyye ve menâzır, müsellesât-ı müsteviyye ve küreviyye, cebir-i âlâ ve âdî (cebir bahisleri), kutû-i mahrûtiyyat ders başlıkları altında okutulmuştur (Eser, 2005: 40). Bu alandaki ilk eser *Usûl ül Hisab* (Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi, yayına hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, 1999, I. Cilt: 287-288) mektepte basılan ilk matematik kitabı *Logaritma Cedveli* (Ekmeleddin İhsanoğlu, Başhoca İshak Efendi: 85)'dir. Astronomi de *Mecmûa-i Ulûm-i Riyâziye* (Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi, Haz: Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, Cemil Akpınar, İhsan Fazlıoğlu, IRCICA, İstanbul 1997, II. Cilt: 675) kitabı basılarak okutulmuştur. Botanik konusunda Mekteb-i Harbiye'nin matbaasında basılan ilk eser ise Hüseyin Remzi'nin yazmış olduğu *İlm-i Mevâlid Selâse*'den *Cild-i Sâni: Usûl-i Nebâtât*'tır (Süreyya, 1996, III. Cilt: 727).

8. Sonuç

Harbiye'nin açılmasıyla Osmanlı'da subay eğitiminin statü ve anlayışı değişmiştir. Harp okulları ile halk içerisinde seçilerek yetişen subaylar askeri eğitimin kaderine yön vermişlerdir. Yüzyıllardır köklü bir askeri geleneğin mirası ve askeri kültürün temsilcisi olan Harp Okullarında Kurtuluş savaşının ve Cumhuriyetin önemli komutanlarını yetiştirmiştir. Harp okulundaki disiplin ve düzen anlayışları sağlam bir eğitim ile günümüzün askeri eğitim sisteminin temelini oluşturmuştur. Makale, Osmanlı askeri eğitim sistemini, özelde Erkan-ı Harbiye bağlamında müfredat analizini inceleyerek tarih yazımı içinde önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Çalışma arşiv belgeleri ve dönemin kaynaklarıyla desteklenmektedir. Çalışma hem mikro düzeyde (Erkan-ı Harbiye özelinde) hem de makro düzeyde (Osmanlı askeri eğitim sistemi ve harp okullarının dönüşümü bağlamında) ele alınmıştır.

20. yüzyıl büyük savaşların yaşandığı, siyasi, ekonomik ve teknik yetersizliklerin görüldüğü bir dönem olmasına rağmen iyi yetişmiş subayların askeri dehalari sayesinde imkânsızlıklar içinde büyük başarılar elde edilmiştir. Bu başarının temelinde sağlam eğitsel bir yapının varlığı görülmektedir. Harp Okullarının açılmasıyla subayların eğitim ve statüleri değişiklik göstermeye başlamıştır. Modern teknikler ile yetiştirilmiş olan subaylar 20. yüzyıl'da Çanakkale başta olmak üzere Türk Kurtuluş Savaşının her aşamasında büyük başarılar elde etmişlerdir.

Askeri eğitimde önemli bir mihenk taşı olan Harp Okullarındaki müfredatların analizleri gerçekleştirilerek oluşturulan eğitim modeli tasvir edilerek eğitim politikasına yansımış hali analiz edilmiştir. Çalışmamızda Harp okulunun kuruluşundan başlayarak geçirdiği evreler incelenmiş mektebin müstakil hale geldiği 1908 yılına kadarki süre çalışmanın zamansal olarak sınırını oluşturmuştur. Askeri dönüm noktası olan Kurtuluş Savaşının kazanılması ile siyasi bir zafer olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun mimarı olan Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir ve daha pek çok komutan yetiştirmiştir. Harp okulu XIX. Yüzyılda Mekteb-i Harbiye, XX. Ve XXI. Yüzyıllarında Harp Okulu 2016 yılı itibari ile Milli Savunma Üniversitesi Harp Okulları olarak varlığını Kara, Hava ve Deniz'de başarıyla sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmektedir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

ATASE Arş. Kls.55. Ds. 200.Fhr. 3.

BOA. İMM. 233.

BOA.HH., 46425-a;

BOA. Cevdet Maarif, 3457

BOA. İDR. 4972.

BOA. İHR. 5207.

BOA. İDR. 36898.

BOA. İDR. 4972, 36898.

BOA. İHR. 2161.

BOA. İHR. 5207.

BOA. İDR. 36898.

BOA, İDH. No: 6572.

BOA. İDH. 16977.

Harp Akademileri 1848, (1975), 'Şeref Dolu Yıllar', 127 yılı, Harp Akademileri Kara Kuvvet Matbası, s. 202
Harp Okulu 75. Kuruluş Yıldönümü vesilesiyle çıkarılan Servet-i Fünun özel sayısı; Kara Harp Okulu Tarihi, sf. 48.

K.H.O. Arşiv., 1847 Tarihli Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye Dahiliye Talimatı.

K. H. O. Arşivi, 18. Nolu Kayıt Defteri.

K. H. O. Arş. Mekteb-i Harbiye-i Şahanede Tahsil Olunacak Ulum Cedveli.

K. H. O. Arşivi 13. Nolu Kayıt Defteri.

K. H. O. Arş. Mekteb-i Harbiye-i Şahanede Tahsil Olunacak Ulum Cedveli.

K. H. O. Arşivi, 18. Nolu Kayıt Defteri.

K. H.O. Arşivi, 22 Nolu Kayıt Defteri.

K. H.O. Arşivi, 19 Nolu Kayıt Defteri.

K. H. O. Arş. H. 1302 (1885) Tarihli 2 No'lu Numara defteri.

K. H. O. Arş. , Mekteb-i Harbiye Muallimini Vezaif-i Umumiyesine Mahsus Talimat, İst. 1327 (1911).

K.H.O. Arş., *Mekteb-i Şahane'de Tahsil olunacak Ulum Cedveli*; K.H.O. Arş., 1847 Tarihli Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahane'nin İdare-i Dahiliyesi'ne Dair Kanunname.

K. H. O. Arş., *Mekteb-i Askeriyyeye kabul olunacak Sivil Muallimlere Dair Talimat*, İst. 1327 (1911).

K. H. O. Arş., *Mektâtib -i Askeriyyenin Tahsil ve İdaresi Hakkında Şerefsanîh olan Karar-ı Ali*, 15 Mayıs 1290.

Salnameler ve Gazeteler

Salname-i Askeri, İstanbul, 1324.

Tasvir-i Efkar, no. 152, 28 Cemaziyelahir 1280 (10.12.1863).

Takvim-i Vekayi, sene 1250, Sayı. 99,107.

Takvim-i Vekayi, sene 1251, s. 107.

Takvim-i Vekayi, Sene 1262, Sayı: 306,

Takvim-i Vekayi, Sene 1265, Sayı: 410.

Telif Eserler

Atalay N. (1969), Kara Kuvvetlerinde Eğitim ve Öğretimin Tarihsel Gelişimi içinde İncelenmesi, Ankara. (Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Öğrenci Semineri)

Derviş Paşa (1848), *Usûl-i Kimya*, Dar'üt- Tıbaat ül-Amire.

Ekmeleddin İ. (1989), *Başıhoca İshak Efendi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ekmeleddin İ. (1985), Açıklamalı Türk Kimya Eserleri Bibliyografyası, Beta Yayınları, İstanbul.

Ergin O. (1939), *Türkiye Maarif Tarihi*, I. Cilt, İstanbul,

Eser G. (2005), Mekteb-i Harbiye'nin Türkiye'de Modern Bilimlerin Gelişmesindeki Yeri (1834-1876), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı*, İstanbul.

Gök H. (2005), 'Arşiv Belgelerinin Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883)', *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991), Harp Akademileri Basımevi.

İşkora M. M. (1966), *Harp Akademileri Tarihçesi* (1846-1965), Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Kara Harp Okulu Tarihi (1991), Genel Kurmay Basım evi, Ankara.

Keklik Ebubekir (2022), *Turuk ve Maâbir Mektebi ve İlk Nizamnamesi* (1862), Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 17(Ağustos).

- Mehmed Esad (1310), *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul.
- Mehmed Esat (1312), *Mirat-ı Mühendihane-i Berri-i Hümayun*, İstanbul.
- Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi* (1999). Yayına hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, I. Cilt, İstanbul.
- Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi* (1997), hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, Cemil Akpınar, İhsan Fazlıoğlu, IRCICA, II. Cilt, İstanbul.
- Süreyya M. (1996), *Sicil-i Osmanî*, III. Cilt, s. 727.
- Ünal T. (1968) 'Harp Okulu Tarihi', *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S: 12, Eylül 1968.
- Zekeriya T. (2018), Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Harbiye Mektebinde Eğitim-Öğretim Sistemi ve Müfredatına Dair Bir Değerlendirme, XVIII. Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2018 (1561), Ankara.
- Wallach, J. (1985), *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, Çeviren: Fahri Çeliker, Ankara.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

---

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
  2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
  3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
  4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

